

تاریخ جندی شاپور

www.ketab.ir

تالیف و گردآوری: دکتر سید نادر پورموسوی

عضو گروه تحقیقاتی دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شفیلد انگلستان

مشاور ارشد پایگاه مشترک تدوین پرونده های نامزدی میراث جهانی - دزفول - دفتر نمایندگی

کمیسیون ملی IRAN-UNESCO

مشاور سازمان میراث فرهنگی شهرستان دزفول

عضو هیأت علمی گروه معماری و شهرسازی دانشگاه صنعتی جندی شاپور

سرشناسه	: پورموسوی، سیدنادر، ۱۳۵۱ -
عنوان و نام پدیدآور	: تاریخ جندی شاپور/ تالیف و گردآوری سیدنادر پورموسوی.
مشخصات نشر	: دزفول: دانشگاه صنعتی جندی شاپور، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	: ر، ۵۵۷ ص.
شابک	: 978-600-90823-7-7
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: دانشگاه جندی شاپور
موضوع	: آموزش پزشکی -- ایران -- تاریخ
رده بندی کنگره	: ۱۸۲۲/۹ پ ۱۳۹۳ LGR
رده بندی دیویی	: ۳۷/ ۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۰۱۸

شناسنامه کتاب :

عنوان : تاریخ جندی شاپور
نویسنده : سیدنادر پورموسوی
ناشر : انتشارات دانشگاه صنعتی جندی شاپور دزفول
شابک : 978-600-90823-7-7
چاپ و صحافی : خدمات چاپ آیین احمد (ص)
نوبت چاپ : اول - زمستان ۱۳۹۵
تیراژ : ۵۰۰
قیمت : ۱۵۰۰۰ تومان

فهرست

ت	تاریخ جندی شاپور.....	۱
ج	تقدیم نامه.....	۱۱
۱۱	مقدمه.....	۲۳
۲۳	۱- تاثیر حوزه های علمی جهان باستان بر شکل گیری دانشگاه گندی شاپور.....	۲۳
۲۳	۱،۱- حوزه های علمی سومری-عیلامی.....	۲۷
۲۷	۲،۱- حوزه های علمی بابل.....	۲۹
۲۹	۳،۱- راکتیمی قبطیان.....	۳۴
۳۴	۴،۱- حوزه های علمی هندوستان.....	۳۸
۳۸	۵،۱- حوزه های علمی چین.....	۴۱
۴۱	۶،۱- مدارس یونانی و روم.....	۴۸
۴۸	۷،۱- مدارس علمی سیسیل و تونس.....	۴۹
۴۹	۸،۱- مدارس علمی سلوکیه.....	۵۰
۵۰	۹،۱- حوزه های علمی و آموزشی انطاکیه.....	۵۱
۵۱	۱۰،۱- مدرسه علمی ایرانی نصیین.....	۵۲
۵۲	۱۱،۱- دبستان ایرانی الرها.....	۵۲
۵۲	۱،۱۲- مدرسه علمی ایرانی الرها.....	۶۱
۶۱	۲- علوم در ایران باستان و نقش دانشکده های علمی گندی شاپور در شکوفایی حوزه های علمی.....	۶۱
۶۱	۱،۲- سابقه علوم در ایران باستان.....	۶۶
۶۶	۲،۲- تجارب پزشکی در ایران باستان و دانشکده طب گندی شاپور.....	۸۲
۸۲	۳،۲- فرهنگ پزشکی در گندی شاپور.....	۸۳
۸۳	۱،۳،۲- اشو بیشه زو (اشو-پزشک).....	۸۳
۸۳	۲،۳،۲- داتو بیشه زو (داد-پزشک).....	۸۸
۸۸	۳،۳،۲- کره تو بیشه زو (کارد-پزشک).....	۹۰
۹۰	۴،۳،۲- اوردورو بیشه زو (ارور-پزشک).....	۹۲
۹۲	۵،۳،۲- ماترو بیشه زو (مانتره-پزشک).....	۹۶
۹۶	۴،۲- مدارس و تعلیمات کلاسیک در زمان ساسانیان.....	۹۸
۹۸	۵،۲- اجرت پزشکان مطابق با آموزه های اوستای مقدس.....	۱۰۳
۱۰۳	۳- از شولگی تا جندی شاپور.....	۱۰۳
۱۰۳	۱،۳- پیدایش بادگان نظامی شولگی.....	۱۰۹
۱۰۹	۲،۳- از پرستش-گاه تیر تا آتشکده آذر-گنشب.....	

۱۱۴	۳،۳- طلوع آفتاب گندی شاپور
۱۴۴	۴،۳- یورش اعراب مسلمان
۱۵۸	۵،۳- سیاست فریه-کارانه تازیان
۱۷۱	۴- نهضت فرهنگی گندی شاپور
۱۸۷	۵- نظام-نامه آموزشی دانشگاه گندی شاپور
۲۰۷	۶- مانی از روستای مردی-نو تا دروازه گندی شاپور
۲۴۵	۷- مجموعه قوانین مدنی بختیشوع
۲۵۳	۸- خصوصیات شهری و معماری گندی شاپور
۲۷۳	۹- باستان شناسی جندی شاپور
۲۸۳	۱۰- مسکات گندی شاپور
۲۹۵	۱۱- صنعت بندگان گندی شاپور
۳۰۷	۱۲- دانشکده نظام گندی شاپور
۳۲۱	۱۳- سنت داروسازی گندی شاپور
۳۲۱	۱،۱۳- نوش دارو
۳۳۳	۲،۱۳- شربت خانه
۳۳۵	۳،۱۳- آزمودن داروسازان
۳۳۸	۴،۱۳- دارو-دان اختراع بختیشوع
۳۳۹	۱۴- انتقال علوم ایرانی به اعراب
۳۳۹	۱،۱۴- طب اعراب
۳۴۲	۲،۱۴- نقش مسلمانان ایرانی نژاد در توسعه علوم
۳۵۳	۳،۱۴- جنبش ترجمه علوم به همت دانشمندان جندی شاپور
۳۵۹	۴،۱۴- آموزش کلاسیک طب هدیه پزشکان جندی شاپور
۳۶۳	۵،۱۴- نظارت بر کار پزشکان (کرسی الحکمه)
۳۶۸	۶،۱۴- نقش دانشمندان ایرانی در توسعه ریاضیات و نجوم
۳۷۷	۱۵- بیمارستان ارمغان جندی شاپور به جهان طب
۳۷۷	۱،۱۵- واژه بیمارستان
۳۸۶	۲،۱۴- بیمارستان گندی شاپور
۳۹۰	۳،۱۵- فضیلت پزشکی
۳۹۰	۴،۱۵- آموزش پزشکی در بیمارستان
۳۹۵	۵،۱۵- شیوه های درمانی
۳۹۵	۶،۱۵- ساختار بیمارستان

۳۹۶	۷، ۱۵- القاب پزشکان و صاحبان مشاغل
۳۹۸	۸، ۱۵- مقرری پزشکان
۴۰۱	۹، ۱۵- نظارت بر بیمارستان
۴۰۲	۱۰، ۱۵- حسیه و محاسب
۴۰۵	۱۱، ۱۵- اطباء در حضور خلفاء
۴۰۹	۱۶- بیمارستان های نوپای ایرانی در دوره اسلامی به تقلید از جندی شاپور
۴۰۹	۱، ۱۶- بیمارستان ری
۴۱۱	۲، ۱۶- بیمارستان زرنگرستان
۴۱۱	۳، ۱۶- بیمارستان های شیراز
۴۱۲	۴، ۱۶- بیمارستان اصفهان
۴۱۲	۵، ۱۶- نظامیه نیشابور
۴۱۳	۶، ۱۶- بیمارستان های حارثیه و مرو
۴۱۳	۷، ۱۶- مراکز درمانی دزفول
	۱۷- انتقال معماری بیمارستان و فرهنگ دانشگاهی جندی شاپور به مراکز نوپای علمی در ممالک اسلامی، شرق دور و اروپا
۴۱۷	۱، ۱۷- خدمات درمانی در صدر اسلام
۴۱۸	۲، ۱۷- بیمارستان دمشق
۴۱۸	۳، ۱۷- مراکز علمی بغداد
۴۱۹	۴، ۱۷- بیت الحکمه بغداد
۴۲۲	۵، ۱۷- بیمارستان هارون الرشید
۴۲۴	۶، ۱۷- مدرسه داروسازی بغداد
۴۲۴	۷، ۱۷- نظامیه بغداد
۴۳۱	۸، ۱۷- بیمارستان غلام معتضد، بدر
۴۳۲	۹، ۱۷- بیمارستان برامکه
۴۳۲	۱۰، ۱۷- بیمارستان العضدی بغداد
۴۳۸	۱۱، ۱۷- بیمارستان سیده
۴۳۹	۱۲، ۱۷- بیمارستان المقتدری
۴۴۰	۱۳، ۱۷- بیمارستان بن القرات
۴۴۰	۱۴، ۱۷- بیمارستان امیر ابوالحسن بحکم
۴۴۱	۱۵، ۱۷- بیمارستان ابوالحسن نجفک
۴۴۱	۱۶، ۱۷- بیمارستان روانی دیر حزیل
۴۴۲	۱۷، ۱۷- بیمارستان احمد بن طولون

۴۴۲	 بیمارستان الاسفل	۱۸، ۱۷
۴۴۲	 بیمارستان معزالدوله بن بویه	۱۹، ۱۷
۴۴۳	 بیمارستان قاهره مصر	۲۰، ۱۷
۴۴۳	 بیمارستان انطاکیه	۲۱، ۱۷
۴۴۴	 بیمارستان نصیبین	۲۲، ۱۷
۴۴۵	 بیمارستان امیر آغلی	۲۳، ۱۷
۴۴۶	 بیمارستان های ابو عنان	۲۴، ۱۷
۴۴۶	 بیمارستان موحدون و عبدالله الغالب	۲۵، ۱۷
۴۴۷	 بیمارستان های آندلس	۲۶، ۱۷
۴۴۸	 بیمارستان ها در قلمرو سلجوقی	۲۷، ۱۷
۴۵۳	 بیمارستان های ایلخانان	۲۸، ۱۷
۴۵۳	 بیمارستان تبریز در سمرقند و هرات	۲۹، ۱۷
۴۵۴	 بیمارستان های ایران	۳۰، ۱۷
۴۵۵	 بیمارستان های چین	۳۱، ۱۷
۴۵۶	 بیمارستان های دوره عثمانی	۳۲، ۱۷
۴۶۳	 ضمائم	۱۸
۴۷۱	 فهرست منابع	
۴۷۸	 Non-Persian References	

مقدمه

بر سر در دانشگاه جنای شاپور - نین نوشتند:
دانش و فضیلت برتر از بازو و شمشیر است.

نام های «گندی شاپور - Gundi Shapur»، «جندی شاهپور - Jundi Shapur»^۱، «جد شاپور - Jud Shapur»^۲، «وه اندیو شاهپور - Veh Andiv Shahpuhar»^۳ و «وه اندیو شاهپور - Veh Andiv Shahpuhar»^۴ که معرب آنها «جندسابور - Jund Sabur» می باشد در منابع پارسیک، پهلویک، خوزی، سریانی و آرامی به صورت «وه انتخ شاهپور - Veh Antakh Shehpuhar»^۵ و «وه انیتوخ شاهپور - Veh

۱- مستوفی، حمدالله (۱۹۱۵ م). نزوه القلوب، مترجم متن انگلیسی گای لسترنج، چاپ لیدن، ص. ۱۱۰
۲- حدود العالم من المشرق الی المغرب، تألیف حدود (۳۷۲ ه.ق.) به کوشش منوچهر ستوده، کتابخانه طهوری (۱۳۶۲ ه.ش)، تهران، ص. ۸۱
۳- صفا، دکتر ذبیح الله. مقاله تاریخ طب و بیمارستان در ایران پیش از اسلام، ماهنامه شیر و خورشید سرخ، شماره هشتم، سال دوم، ص. ۱۱

«Anitokh Shehpuhar» آمده است. عقیده اکثر جغرافی نویسان این است که شاهپور اول (۲۴۱-۲۷۲ م. / ۷۹۱-۸۲۲ ش.) پسر اردشیر بابکان (۲۲۴-۲۴۱ م. / ۷۷۴-۷۹۱ ش.) پس از فتح «انتیوخ-Antioch»^۱ چون از آن شهر خوشش آمده بود، اسیران رومی را که در خوزستان جای داده بود، وادار به ساختن شهری بهتر از آن نمود که همان وه اندو شاهپور می باشد^۲ که در ادبیات سریانی به صورت «بیت لاپت-Beit Lapat»^۳ دیده می شود. همچنین، شاپور اول دستور داد تعدادی از کتب یونانی را ترجمه نموده و در این شهر گرد آوردند^۴ البته، در این منطقه از خوزستان در روزگار پیش از ساسانیان هم آبادی بوده است و شهب - وضع نوین و نقشه شهر را به شکل صفحه شطرنجی ایجاد نمود. یاقوت حموی واژه نیلاص (ناب) را نام سابق این شهر دانسته است.^۵ با بررسی منابع تاریخی می توان

۱- انطاکیه (میلر، و.م. تاریخ کلیسای قدیم - ام. اتوری روم و ایران، ترجمه علی نخستین، انتشارات اساطیر، تهران- ۱۳۸۳، چاپ اول، چاپ دیبا، ص. ۳۲۸).

۲- شاهپور اول شهری که بنا نهاد گندی شاپور نامید. شهر در اهواز، بین شوش و شوشتر قرار داشت. برای این شهر نوبیاد، نقشه ای ترسیم شد و فردی پس از آموزش های اولیه، مأموریت داده شد تا به حساب مخارج شهر رسیدگی کند. شاهپور اسیران رومی را پس از فتح انطاکیه در شهر نوبیاد سکنی داد. اهواز یکی از متصرفات اردشیر بود، دومین شهرسازی شاپور اول، شاذ شاپور بود که در محل سابق ایما در پشان انجام گرفت. به نقل از

(Franz, Altheim (1919). Ein Asienisches Staat; Feudalismus unter den Sassaniden und Ihren Nachbarn, Berlin, P. 15).

۳- «بیت لاپت-Beit Lapat» یا «بت لاپات-Beth Lapat». شهری در خوزستان که آن را خوز نیز می نامیدند. خوزستان سرزمینی است گسترده، میان بصره و فارس، جندی شاپور را شاهپور اول ساسانی پسر اردشیر بنیاد داد و رومیانی را که در پی جنگ با امپراتور روم «اُریان-Orelian» اسیر کرد در آنجا منزل داد. این شهر را اردشیر در سال ۱۷ ه.ق. ۱۶۳۸ م. در روزگار عمر بن خطاب به صلح گشودند. فاتح این شهر ابوموسی اشعری بود که پس از اشغال شوشتر بر آن دست یافت. فاصله جندی شاپور تا شوشتر هشت فرسخ و تا شوش شش فرسخ است. نام سریانی جندی شاپور بیت لابط بود که آنرا بیل آباد نیز خوانده اند. این شهر به تدریج به ویرانی گرایید و آثارش محو شد. (بک، احمد عیسی ۱۳۸۴ ه.ش.). تاریخ بیمارستان ها در اسلام، ترجمه نورالله کسایی، انتشارات علی و فرهنگی، تهران، ص. ۵۵).

۴- حَتَوی البغدادی، شهاب الدین یاقوت بن عبدالله (سده پنجم و ششم ه.ق.). معجم البلدان، پنج جلدی، ویرایش فردیناند ووستنفلد، لایپزیگ (۱۸۶۸ م.) چاپ های دارصادر بیروت (۱۹۵۹ م.) و چاپ مصر (۱۳۳۴ ه.ق. / ۱۹۰۶ م.)،

گفت: شاهپور اول (سابور الجنود) اسیران رومی را ابتدا در نیلاب^۱ جا داده و سپس در نزدیکی آنجا و با نیروی بدنی آنها شهری پدید آورد که گندی‌شاپور نامیده شد. ولی، برخی از مورخین بنا کننده شهر را شاپور دوم (۳۱۰-۳۷۹ م. / ۸۶۰-۹۲۹ ش.) که شهر را آبادتر نمود، دانسته‌اند. یعنی، چون شاهنشاه ساسانی «ثئودوروس-Thodoros»^۲ پزشک مشهور یونانی را به نزد خود خوانده بود، در همین شهر مستقر نمود.^۳ به علاوه، بقول حمدالله مستوفی:^۴ «شاهپور ذوالاکتاف در آن عمارت های بسیاری ساخته است. فردوسی نیز شاهپور درم دانی گندی‌شاپور دانسته و می گوید:

به هواز نرد آرد روم شارستان بدو اندرون کاخ و بیمارستان

البته، بعضی از محققین متفقند که ممکن است منظور فردوسی «ریشهر-Ray Shahr» یا «ریو اردشیر-Andeshur»^۵ که مرکز علمی و پزشکی دیگری در نزدیکی بهبهان، در خوزستان بوده است باشد. ولی واژه اهواز به سرزمینی که شهرهای اهواز، رامهرمز، ایذه، شوشتر، عسگر مکرّم، خوز، گند، شاپور، شوش، سوق^۶ و نهریترا (نهر

- ۱- شهری تاریخی در پنج کیلومتری جنوب دزفول که هم اکنون در سایه نمودن اس آباد بر ویرانه های برجاست.
- ۲- جهت مطالعه بیشتر در احوال این پزشک به کتاب تاریخ دانشمندان جندی شاپور (۲۴۱-۱۴۱۸ م.)، از همین نویسنده، انتشارات دانشگاه صنعتی جندی شاپور (۱۳۸۷ ه.ش.)، ص. ۸۷-۸۸ مراجعه شود.
- ۳- صفا، دکتر ذبیح الله. مقاله تاریخ طب و بیمارستان در ایران پیش از اسلام، ص ۱۱.
- ۴- مستوفی، حمدالله (۱۹۱۵ م.). نزه القلوب، ص. ۱۱۰.
- ۵- حمّوی البغدادی، شهاب الدین یاقوت بن عبدالله (سده پنجم و ششم ه.ق.). معجم البلدان، جلد چهارم، ص. ۳۴۹.
- ۶- قاضی نورالله شوشتری در کتاب مجالس المؤمنین درباره شوشتر چنین آورده: صاحب معجم البلدان، یاقوت حمّوی گوید: که آن دیار در این زمان اعظم مدینه ای است از خوزستان و تستر معرب او است و بعضی گفته اند که وجه تسمیه او بر تستر آن است که یکی از بنی عجم که تستر نام بود آنجا را فتح نمود و بنام او موسوم گشت. و این روایت چیزی [صحیح] نیست.
- ۷- در ملتقای کارون و آبدیز، سی کیلومتری جنوب شوشتر بوده است و امروزه خراب شده است و آبادی بند قیر در آنجا دیده می شود.
- ۸- شهری در جنوب شرقی اهواز بوده است. (حمّوی البغدادی، شهاب الدین یاقوت بن عبدالله (سده پنجم و ششم ه.ق.). معجم البلدان، جلد چهارم، ص. ۱۰۰).

تیری یا نه‌ریتری^۱ در آن واقع بوده اند، اطلاق می شده است^۲ و ریشهر خارج از آن می باشد. پس، بی شک منظور فردوسی همان گندی‌شاپور است. چنانکه «گای لسترنج - G. Lestrang» می نویسد: جندی‌شاپور در دژ فرسنگی جنوب شرقی دزفول هشت فرسنگی شمال غربی شوشتر و شش فرسنگی شرق شوش واقع بوده است.^۳ «محملاً، خسرو انوشیروان (۵۳۱-۵۷۹ م. / ۱۰۸۱-۱۱۲۹ ش.) در این شهر متولد شده است و چون این شهر در روزگار شاهپور اول مرکز دینی نسطوریان بوده و بنابر سیاست زمان خسرو انوشیروان توجه خاصی نسبت به این شهر داشته است. تا جایی که پسر ارشدش «نوشه‌زاد - Anusha Zad» را که به دین زرتشت اعتقادی نداشت در این شهر تبعید و در زندان سیاسی «انوشبرد - Anush Bard»^۴ زندانی نمود و جمعی از مردمان دیندار زرتشتی را با وی فرستاد که هدایتش کنند»

۱- نام شهر و نه‌ری منشعب از رودخانه کر. در منطقه ای بین اهواز و شوش بوده است. (حتوی البغدادی، شهاب الدین یا قوت بن عبدالله (سده پنجم و ششم ه.ق.). مجمع البلدان، جلد چهارم، ص. ۳۳۸ و ۴۴۰).

۲- همان منبع، جلد اول، ص. ۳۴۴

3- Strange, G. Le (1905). The Land of Eastern Caliphate (Lands), Cambridge, P. 342

۴- «قلعه گیل گرد - Qalha Gil Gerd» یا «قلعه اندامش - Andmesh» (که به فراموشی). واژه ای پارسیک انوشبرد از دو بخش انوش (قلعه و زندان) و برد (کلمه ای متداول در جنوب غرب ایران، معنی از سکه انداختن یا از رونق انداختن) تشکیل یافته است. در کتیبه های تخت داریوش (تخت جمشید) امرالرخ نادرست و متداولی از مجموعه کاخ های داریوش (۵۲۲-۴۸۶ ق.م. / ۲۸۷-۶۴ ش.) و جانشینانش می باشد. از شهری «شوس» ریزه‌نی به نام «آوان - Awan» (پنهان شده) در موضع شمالی «شوسیم - Shusim» (شوش) سخن به میان آمده است. «ابن» نویسندگان یونانی نیز از وجود مجموعه نظامی - امنیتی و پادگان لژوئیرهای ایلامی - آریایی (گارد جاویدان) به نام «آنتاپلوس - Antaplous» در کنار رودخانه «ایدایده - Idaeede» یا «هیتته - Hithite» (رودخانه دز) خبر داده اند. این زندان مخوف سیاسی (زندان دولتی) که در کنار رودخانه دز استوار شده بود، دارای پادگان نظامی نیز بوده و مسئولیت امنیت گندی‌شاپور را داشته است. انوشبرد مکانی برای متهمان سیاسی که از حیث نژاد و مقام خطرناک شمرده می شدند، بوده است. از متهمان و زندانیان این مکان می توان به «ارشک - Arshek» (شاهزاده پارتی مقارن با شاهپور دوم ساسانی) «کوباد - Kobad» (قباد شاهنشاه ساسانی)، «انوشه - Anoshe» (فرزند ارشد خسرو انوشیروان)، منصور العباسی (بنیان گذار سلسله عباسیان) و نوبخت اهوازی (استاد نجوم دانشگاه جندی‌شاپور) اشاره کرد. دالان ها و زیر زمین های این زندان تا قبل

شهرت دانشکده‌های مهندسی گندی‌شاپور را می‌توان در آثار به‌جا مانده در محوطه و حومه باستانی شهر و همچنین، بناهای عظیم آبی به‌جای مانده در حاشیه رودخانه‌های خوزستان یافت. پل سازی و سد سازی در ایران قدیم تا حدی به یکدیگر وابسته است. پل‌ها را برای عبور از روی آب و سدها را برای بالا بردن آب و گاهی استفاده از نیروی آبی می‌ساختند. گاهی نیز ساختمانی در آب احداث می‌شد که در عین حال نقش پل و نقش سد را داشته و در واقع «پل سد-Dam Bridge» گونه بوده است. اولین بناهای آب دولت ساسانی در منطقه شمال خوزستان ساخته شده‌اند که از آن میان می‌توان به پل عظیم و معانی اندامیس^۲ به طول بیش از سیصد و هشتاد و سه متر بر روی رودخانه دز و پل بی‌شمار در آن بر روی رودخانه کارون و پل‌های متعدد شهر گندی‌شاپور اشاره کرد.^۳

مسأله آب یابی، آب رسانی و آبیاری، در ایران همواره از جمله مسائل حیاتی به‌شمار می‌رفته است. بدین لحاظ، از زمان‌های پیش از ابداع روش‌ها و احداث تأسیسات گوناگون ایرانیان با این مسأله مقابله و آن را حل کرده‌اند. همزمان با ساخت شهر گندی‌شاپور در قلب دشت خوزستان نیاز آب برای احداث و گسترش شهر و کشاورزی

از انفجار موشک در دوران جنگ تحمیلی و نیز انهدام باقی‌مانده محله قلعه توسط شهرداری در فول قابل مشاهده بودند. به نقل از

(Ostler, Nicholas (2005). *Empires of the World (A Language History of the World)*, Harper Perennial, An Imprint of Harper Collins Publishers, First Print London, P. 39 and Pourmosavi, S. N. (2004). *Urban Features of Tropical Cities*, First Print, University of Engineering and Technology Publication, P. 136-154).

۱- مرحوم فروغی می‌نویسد: نوشتراد کیش زرتشت و راه پدر را نپسندید و از مادر آیین مسیح گرفت. (فروغی، منتخب شاهنامه، ص. ۵۷۵ هم‌چنین؛ میلر، و.م. تاریخ کلیسای قدیم در امپراتوری روم و ایران، ص. ۳۲۸).

۲- مطابق با انتشارات «سازمان یونسکو-UNESCO»: قدیمی‌ترین پل مرتفع دنیا که هنوز وسایل نقلیه از روی آن عبور می‌کنند!

۳- نویسنده ای ناشناس (اردیبهشت ۱۳۵۰ ه.ش.). شاهنشاهان ایران، چاپ سوم، چاپخانه ارتش شاهنشاهی، ص. ۱۸.

ضروری می نمود. در نتیجه، مهندسین با حفر پنج «سُفته-Softe»^۱ از رودخانه دز توانستند آب مورد نیاز را تأمین نمایند. حفر این سُفته ها سه مزیت داشت، اول اینکه؛ تبخیر آب در فصل گرم به حداقل می رسید، دوم؛ آب در مسیر پانزده کیلومتری خنک می ماند و سوم؛ آب با آلاینده ها و بذر علف های هرز آغشته نمی شد. هنوز یکی از این کانال های زیرزمینی فعال می باشد و مردم بومی آن را چشمه تِگِری می نامند. علاوه بر اینها، از قدیم روش هایی برای آب سنجی و اندازه گیری مقدار آب جاری شده وجود داشته که به-وسای آنها آب را اندازه گیری می کرده اند. نمونه هایی از این آب سنج ها هنوز در دره رودخانه های دز، کرخه و کارون موجود می باشند.

بناسایر ده در گندی شاپور ساخته شد و آثار بعضی از آنها هنوز هم باقی است. نشانه های بارزی در تاریخ، حالت و پیوستگی تمدن غنی ایرانشهر است. مصالح ساختمانی در گندی شاپور خشت خام، آجری، ملات گچ، خاک و یا آهک است و چوب و سنگ مورد استعمال کمتری دارد. طاق قوس، گنبد و سقف های تیرچه پوش به-عنوان عناصر اصلی پوشاننده سقف به-کار می روند و سبک های جدید ساختمانی در این شهر پدید می آیند که می توان به بارزترین بناهای شهر یعنی کاخ گنبد آسمانی، ساختمان چلیپایی بیمارستان و پل معروف آن اشاره نمود. شهر و قریه های جندی شاپور شاید اولین شهر با خیابان های عریض و جدولی شکل باشد که با وسعت نظرس در دوران باستان ساخته شد.

دانشکده کشاورزی دانشگاه گندی شاپور نیز از مراکز تداوم آن مؤسسه محسوب می شده است. تحقیقات نشان داده است که در دوره نوسنگی، مصدات با کشاورزی شدن جوامع بشری در ایران نیز تمدن کشاورزی برقرار بوده است. خیش و سایر وسائل

۱- کانال های زیرزمینی. مصدر واژه مذکور سُفتن به معنی سوراخ کردن می باشد. نباید با معنی سُفته با قنات اشتباه شود. زیرا، سُفته ها در لایه ها و بسترهای سنگی و غیره قابل نفوذ و جهت انتقال آب رودخانه ها به زمین های زیردست ساخته می شدند. در صورتی که قنات ها در لایه ها و بسترهای ماسه ای و نفوذ پذیر مناطق کوهپایه ای تا حاشیه کویر حفر می شدند.

شخم‌زدن زمین‌ها از هزاره سوم قبل از میلاد در ایران به-کار می‌رفته و آبیاری زمین‌ها نیز به طریقه مصنوعی انجام می‌گرفته است. تعداد زیادی از درختان میوه و گیاهان مصرفی ابتدا در فلات ایران پرورش داده شده و از آنجا به سرزمین‌های دیگر رفته است. گندم از حدود هفت هزار سال پیش در شوش کشت می‌شده است. کشت یونجه نیز از این سرزمین آغاز شد و در نوشته‌های بابلی مربوط به هفتصد سال پیش از آن بنام «ایرانی‌ش» -Iranish و «اسپاستی» -Espasti یاد شده است. ارتباطات تجاری سیاسی دولت ساسانی با دولت‌های هند و چین باعث شد تا بهترین گونه‌های درختان میوه دار مانند بادام، پسته، انجیر و انار به توسط کاروان‌های سلطنتی به این کشورها ارسال شود، و نیز گونه‌ای از نیشکر که با شرایط آب و هوایی منطقه خوزستان سازگار بود از کشور هندوستان توسط سفرای دولت شاهنشاهی به ایران منتقل شد و در گندی‌شاپور برای اولین بار کشت گردید و یا درخت‌های هلو و زردآلو از چین به ایران آورده شوند.

بسیاری از اختراعات مهندسی قدیم یا در ایران انجام گرفته و یا آنکه ایرانیان در تکامل آنها نقش عمده‌ای داشته‌اند. هم-چنین، بسیاری از عقاید، پندارها و تئوری‌های مهندسی از این سرزمین ریشه گرفته است. سیر تاریخی تکامل علوم مهندسی نشان می‌دهد که پس از انتقال دانشکده‌های مهندسی جندی‌شاپور به بغداد این فن‌آوری‌ها توسط مسلمانان از راه آفریقا و اندلس (اسپانیا) وارد اروپا شده و شاید زمینه‌روشناسی را در افرام آورد.

شهرت این شهر در جهان اسلام گذشته از بافت پارچه‌های ابریشمی، دیباج، گلدوزی، محصولات صنعتی و کشاورزی که به نقاط دور دست فرستاده می‌شد^۱ به دانشگاه بین‌المللی آن بود که تا اوایل سده چهارم هجری هم-چنان معروفیت جهانی داشته است.^۲ دانشگاه مذکور، علاوه بر دانشکده‌های گوناگون، بیمارستان رایگانی داشته که از تجارب طبی سایر ملل مانند اسکندریه، چینی، سریانی، هندوان، یونانی و شاید

1- Strange, G. Le (1905). The Land of Eastern Caliphate (Lands), P. 23A

۲- آغاز مرگ علمی جندی‌شاپور مصادف است با سقوط دولت آل بویه (۳۸۹ هـ.ق. ۹۹۸ م.) و قدرت گرفتن سلجوقیان (۴۳۲ هـ.ق. ۱۰۴۰ م.) و از این تاریخ به بعد یعنی تا سده ششم هـ.ق. به سردی گرایید.

مصری استفاده می شده است. ولی، آنچه حتمی است اساتید آن از بزرگان طب و فن در آن روزگار محسوب می شدند.^۱

یعقوب لیث صفاری در ۲۳ رجب ۲۶۲ ه‍.ق. پس از جنگ با ابواسحاق محمد معتمد العباسی (۲۱۸-۲۲۷ ه‍.ق. / ۸۳۳-۸۴۱ م.) و عقب نشینی از برابر سپاه او این شهر را به واسطه دارا بودن دژ مستحکم، موقعیت استراتژیک و هم چنین، ارتباط با سایر شهرهای خوزستان، این شهر را پایتخت خود قرار داد و در سال ۲۶۵ ه‍.ق. در این شهر به درد قولنج در گذشت.^۲ قریب یعقوب لیث تا قرن هفتم هجری در ویرانه های این شهر مشهور و مشهود بوده است و جمله مورخین و جغرافی نویسان اسلامی تا آن هنگام از آن نام برده اند.^۳

جندی شاپور شهر آباد و نعمت فراوان داشته^۴ ولی، از اوایل سده چهارم هجری قمری بنابر گفته سید اسماعیل واسطه حمله الوار به ویرانی رفت. تا بالاخره در اواخر قرن ششم بنابر گفته یاقوت حمیری: «ج-گونه اثری جز تپه های خاک و عمارت های ویران در آن نبوده است».^۵

۱- در تاریخ الحکماء آمده: جندی شاپوری، بدانکه اهل جندی شاپور همیشه اطباء در میان ایشان حذاق می بوده اند. و از زمان اکاسره اهل آنجا به این صنعت مشهور بوده اند. (القطفی، سی بن یونس، ۱۳۷۱ ه‍.ش.). اخبار العلماء باخيار الحکماء، ترجمه فارسی از قرن یازدهم هجری به کوشش بهین دارایی، چاپ دوم، انتشارات دانشگاه تهران، ص. ۱۸۳).

۲- حموی البغدادی، شهاب الدین یاقوت بن عبدالله (سده پنجم و ششم ه‍.ق.). معجم ابلدان، جلد سوم، ص. ۱۴۹ هم چنین؛

Strange, G. Le (1905). The Land of Eastern Caliphate (Lands), P. 238

۳- یعقوب لیث صفاری می گوید: من این پادشاهی و گنج و خواسته از سر عیاری و شیر مردی به دست آورده ام، نه از میراث پدر یافته ام. (به نقل از سیاستنامه خواجه نظام الملک).

۴- حدود العالم من المشرق الى المغرب، ص. ۸۱

۵- یاقوت متوفی (۶۲۶ ه‍.ق. / ۱۲۲۸ م.) می نویسد: من بارها از آن گذشتم. نشان و اثری از آن بر جای نمانده جز اندکی از ویرانه های آن. جندی شاپور شهری پر نعمت بوده و درختان خرما و کشتزارهای بسیار داشته است.